A TÖRÖK ALATTVALÓK KERESKEDÉSE MAGYARORSZÁGON.

Irta: Dr. Takáts Sándor.

Amióta a passzaroviczi békesség a törökországi kereskedőknek olyan előnyöket biztositott, a milyenekkel a magyar kereskedők sohasem dicsekedhettek, a török alattvalók tömegesen jöttek Magyarországba, s árúikkal az egész országot elárasztották, kiváltságos helyzetüknél fogva pedig a magyar kereskedőket mindenütt háttérbe szorították. Ezek a törökországi kereskedők magyarokká nem lettek, hanem megmaradtak török alattvalóknak s bár jó maguk állandóan nálunk éltek, családjaikat odalent hagyták Törökországban. Tették ezt azért, hogy a karlovitzi és a passzaroviczi békesség nyújtotta előnyöket el ne veszítsék. A törökországi kereskedők ugyanis a fentebbi békességek értelmében, ha a határon a kikötött három százalékot megfizették, nemcsak Magyarországban, de az örökös tartományokban is megjelenhettek árúikkal, sőt Németországból is hozhattak árúkat, anélkül, hogy harminczadot vagy vámot fizettek volna! A magyar kereskedők, érezvén a veszedelmet, minden követ megmozdítottak, hogy a törökországi kereskedőket a karlovitzi és a passzarovitzi békesség kizsákmányolásában megakadályozzák, de törekvésükkel nem sokra mentek. Azok a szabályok, amiket az udvari kamara ez ügyben kiadott, csak félszeg szabályok voltak s a magyar kereskedők sérelmeit nem orvosolták. Aztán a sok idegen várparancsnok nem sokat törődött a magyar kereskedők veszedelmével! Ha a török alattvalók nékik elegendő sápot fizettek, nemcsak passusokat adtak, hanem katonáikkal még védelmezték is az ilyen jött-ment idegen érdekeit. A *Ministerial-Banco-Deputation*[1]), aztán a haditanács[2]) meg az udvari kamara ugyanígy tett. Még Savoyai Eugén is támogatta az ilyen török kereskedőket. Pedig a magyar kereskedőkön kívül a kincstár is nagy mértékben károsodott! Hogy többet ne mondjunk: 1716-ban Füleky harminczados kimutatása szerint csupán Komáromba félév alatt *ötven-*

[1]) Közös pénz. levélt. Hung. Minist. Banco-Deputation in Wien an die Hofkammer 1715. márcz. 20.

[2]) Ex consilio bellico: Löffelholz generalishoz, hogy írjon a Seraskiernak. Ugyanott.

ezer frt. értékü török árú jött vámmentesen. Azaz egyedül itt a kincstár több ezer forinttal károsodott.[1])

A magyar kereskedők érdekeit a török invasióval szemben csak a harminczadosok támogatták. Ezek a jó emberek, ahol csak tehették a török alattvalók terjeszkedésének gátat vetni igyekeztek s azon voltak, hogy legalább a városokon kívül való kereskedésüket megakadályozzák. Az udvari kamarával azonban sokáig nem boldogultak. A nevezett kormányszék ugyanis csak szőrmentiben bánt a török alattvalókkal. Igy mikor *Dimiter Paraszkovi's*, *Caplon Dimitri*, *Rosa* és *János* macedoni török alattvalók 1721-ben a bácsi, bajai, kecskeméti, czeglédi, tokaji, szolnoki, debreczeni és szegedi török kereskedők nevében orvoslást kértek a harminczadosok turbatioi ellen, az udvari kamara 1721. szept. 10-én a szegedi praefekturához és a kassai kamarához rendeletet intézett, melyben kijelentette, hogy a görögök és a törökök a *vásárokon kívül* is kereskedhetnek![2]) Ugyanekkor a Würtenbergi herczeg Belgrádból nap-nap után osztogatja a Kecskemétre és Szegedre települő török kereskedők részére a passusokat.[3])

A harminczadosok mégis azon fáradoztak, hogy a vásárokon kívül való kereskedést megakadályozzák. Fáradozásuk első vívmánya az volt, hogy az udvari kamara 1720. decz. 10-én rendeletet bocsátott ki, melyben meghagyta, hogy azon törökországi kereskedők, akik állandóan Magyarországban laknak, a szokásos harminczadot megfizetni kötelesek.[4]) Ezt a rendeletet azonban hiába adták ki, mivel a jelzett kereskedők, a passzarovitzi békességre való hivatkozással a harminczad fizetését megtagadták. Aztán úgy ezen rendelet ellen, mint a harminczadosok azon tilalma ellen, mely a vásárokon kívül való kereskedést meg nem engedte, felterjesztésekkel tiltakoztak.[5])

[1]) Extractus mercatorum penes benignum jussum Suae Mattis absque pensione telonii regii tricesimaeque quaesturam agentium in angaria 2. 1716. Ugyanott.

[2]) Közös pénz. levélt. Hung. 1721. szept. 10.

[3]) Von Gottes Gnaden Wir Karl Alexander Herzog zu Würtenberg und Teek etc. Belgrad 1721. ápril 9. márc. 23. és 1720. okt. 26-án ád ki ilyen települési és kereskedői kiváltságot. (Ugyanott.)

[4]) Ugyanott.

[5]) 1721-ben Ibrahim oda-bassa, Omer Musztafa, Osman, Ahmed, Izmail oda-bassa, Ali, Mahmud, Salih panaszkodnak Musselin aga előtt, hogy csak nagyban engedik őket kereskedni. Ugyanekkor Petrás Miksa báró, aztán Pozsega birái és lakói azt írják, hogy már többször eredménytelenül panaszkodtak *a rengeteg árút behozó török kereskedők ellen*, akik nagyban és kicsinyben egyaránt kereskednek. Mi viselünk — írják — minden terhet s ők viszik el a jövedelmet! Abát, sáját, muszolt (vörös vászont), dimiát (parget), kasztárt (kék vásznat), szőnyegeket, ruhákat, szappant, olajt, selymet és réznemőt nagy tömegben hoznak (1772. juni. Hung. Ugyanott).

Igy állván a dolog, a magyar kamara akarva nem akarva hozzáfogott a kényes ügy megoldásához. Először is a harminczadosoktól kért az ügyre vonatkozólag felvilágosítást. A harminczadosok válasza körülbelül egyformára ütött ki. Azért a sok közül elég lesz egyet ismertetnünk. Leutner Vilmos budai harminczados azt jelentette felterjesztésében, hogy a görögöket és a törököket a vásárokon kívül kereskedni nem engedik, s ezért örökösen panaszkodnak. *Bács*, *Baja*, *Kecskemét*, *Szeged*, *Tokaj*, *Szolnok*, *Debreczen*, *Sziget*, *Eger*, *Buda*, *Pest*, *Vácz* és *Győr* városaiban vannak legtöbben a török alattvalók, akik török árúkkal kereskednek. Ezeknek feleségei Törökországban élnek s ami vagyonuk van, azt is ott tartják. Rendesen a magyarországi várkommendánsok adnak nekik passusokat és letelepülési engedélyeket; aztán hamarosan házakat szereznek és boltokat nyitnak. Csak *arnautáknak* hívják őket mindenfelé s az inductiokor az árúkért három százalékot fizetnek. Mindennel a világon kereskednek s éppenséggel nem szorítkoznak a török árúkra. Leutner azon nézeten van, hogy bizonyos árúkkal való kereskedést a vásárokon kívül is meg kellene nekik engedni. [1])

A magyar kamara a beérkezett jelentések alapján 1722. február 3-án az udvari kamarának azt ajánlotta, hogy meg kell különböztetni az árúkat, miket szabad s miket nem szabad a vásárokon kívül árúlniok. Amivel a magyarországi árúsemberek nem kereskednek, azzal a vásárokon kívül is szabadon kereskedhetnek. Aztán különbséget kell tenni a valódi és az állítólagos török kereskedők között. „Considerata — írja a kamara — boni publici caristiam removendam exigentis ratione, veris tamen et non fictitiis quaestoribus Turcicis etiam extra tempus publicarum nundinarum ut secundum praeannexae specificationis normam distrahantur admitti posse!“ [2])

A magyar kamara ezen felterjesztéséhez három kimutatást is csatolt, mely kimutatásokat gazdaságtörténeti értékük miatt itt adunk. Az első kimutatás (1722. jan. 12.) ilyen czímet visel: „Connotatio mercium, quibus mecatores Turcici mercari et inducere soleant ex rationibus *Margitaensibus*, *Varadiensibus* et *Debreczeniensibus* eruta.“ A latin kimutatás a kevésbé ismert árúknak magyar neveit is adja, így tehát minden hozzátoldás nélkül eredeti alakjában adjuk az árúkat, amiket a török kereskedők hazánkba hozni szoktak.

1. Uvae passae (*mazsola*).
2. Amigdala (*mandola*).
3. Orisa.

[1]) Ugyanott.
[2]) Ugyanott.

4. Avelanae Turcicae.
5. Siliquae dulces.
6. Poma Citronorum.
7. Poma Narancsinorum.
8. Poma Granatorum.
9. Cave.
10. Tabaca Turcica (*Bassa dohány*).
11. Pipae varii generis (*török pipák*).
12. Oleum Olivorum.
13. Cutes *Karmazsin*.
14. Cutes *Kordovány*.
15. Cutes *Szattyán*.
16. Pelles Mardurinae.
17. Subducturae Aquinae.
18. Cothurni Turcici.
19. Szandália.
20. Bagasia integra.
21. Brussay.
22. *Patyolat*.
23. *Patyolat* auro et argento intertextum.
24. *Jancsár* majus.
25. *Jancsár* simplex.
26. *Patyolat* in fine rubei coloris (piros végű).
27. *Patyolat durva*.
28. *Patyolat keskeny*.
29. *Patyolat Kármán*.
30. *Patyolat fejér végű*.
31. Patyolat *Gyapot*.
32. Taffota Turcica.
33. Taffota Rasciana.
34. Sericum filatum varii coloris.
35. Strophiola auro et argento intertexta Sericea.
36. Strophiola simplicia Sericea.
37. Tela Turcica et *Segesváriensis*.
38. Gossipium.
39. Stragulae *Sebesienses*.
40. Culcitrae.
41. Centones.
42. Fila Turcica.
43. Sericum flet.
44. Cinguli Sericei.

45. Materiae variae Turcicae auro et argento intertext.
46. Pannus Abba.
47. Antipendia pro Chirurgis et foeminabus.
48. Fragmenta equilia vulgo *Csuitár*.
49. Funiculi sericei ex serico Spreny.
50. Aparamenta Equilia.
51. Istar.
52. Lodices *Belényesenses*.
53. Lodices vulgo *Kocsen*.
54. Socci communes.
55. Cera cruda.
56. Pelles Ursinae.
57. Pelles elaboratae Caprarum Sylvestrium.
58. Item simeles crudae.
59. Bombasium.
60. Canisteria.
61. Tapetes Turcici.
62. Turcicum Muhaer.
63. Materia Rumely pro Calcitris vulgo *Paplan*.
64. Cothurni variegati pro infantibus.
65. Ligneae lagenae vulgo *Veres György*.

A második kimutatás ily czímet visel: „Specificatio mercium quas mercatores Turcici extra tempus nundinorum sine praejudicio quaestorum regni, cum iidem similibus mercari non assolerent, in quocunque tandem pondere et mensura venui exponere possent.“ Ez árúk a következők:

1. Török mogyoró.
2. Szent-János kenyér (siliquiae dulces).
3. Czitrom.
4. Narancs.
5. Gránátalma.
6. Kávé.
7. Basadohány.
8. Karmazsin bőr.
9. Kordovány bőr.
10. Bagázsia (teljes).
11. Brusszai bagázsia.
12. Török szövetek.
13. Sebesi pokrócz.
14. Paplany.
15. Abaposztó.

16. Orvosoknak való antipendium.
17. Lovaknak való csujtár.
18. Török szőnyegek.
19. Ágyterítők.

(Actum Posonii in officina rationaria 28. jan. 1722.)

A harmadik kimutatás ilyen czímet visel: „Specificatio rerum et mercium etiam extra tempus nundinorum per medium et quadrantem centenarum divendi posse!“ A vásáron kívül fél és negyed mázsánkint eladható ezen árúk mellett azt a harminczadot is megtaláljuk, amit ez árúk után a magyar kereskedőktől szaktak volt szedni. A kimutatás magyar fordításban így hangzik:

Az árú neve	A királyi harminczad frt	dnr.
1. Kávé 1 frt érték után	—	5
2. Datolya 1 mázsa	—	60
3. Mazsola 1 mázsa	—	60
4. Füge 1 mázsa	—	60
5. Szent-János kenyér 1 mázsa	—	60
6. Mandola 1 mázsa	—	60
7. Oliva 1 mázsa	—	60
8. Török szappany 1 mázsa	—	75
9. Tömjén 1 mázsa	1	50
10. Mirha 1 mázsa	7	50
11. Török mogyoró 1 mázsa	—	30
12. Vitriol 1 mázsa	—	30
13. Basadohány 1 frt érték után	—	5
14. Rizs 1 mázsa után	—	60
15. Török len 1 mázsa után	—	40
16. Vörös gyapot 1 mázsa után	3	—
17. Török selyem (ab una charta)	1	5
18 Gyapot (Balatini ab uno cent.)	2	—

Mindezen árúk után — mondja az összeírás — a török kereskedők csak három százalékot fizetnek. A magyar kamara ajánlatát az udvari kamara is helyeselte s a török alattvalóknak a vásárokon kívül „*alla minuta*“ kereskedést újra eltiltotta s ezt a tilalmat a király később 1725-ben megújította.[1]) A bajon azonban még így sem volt segítve. A török kereskedők a katonai parancsnokok segítségével a tilalmat kijátszották,

[1]) Ugyanott: Hung. 1724. nov. 24.

aztán ha valami bajuk akadt, vagy sérelemmel illették őket, azonnal a török hatóságokhoz fordultak és így igen kellemetlen diplomatiai beavatkozásokat idéztek elő. Az 1724. évben például Ebrehem pasa, Mehmet pasa, Hadschi Schipgor, Obdi pasa, Salli pasa, Hadzsi Mehmet pasa etc. panaszolták, hogy bár *Zernaborán* a három százalékot árúik után már megfizették, Mitroviczban újra megvették rajtuk. A hadi tanács 1724. nov. 8-án kimondotta, hogy ez a passarovitzi békesség megszegése, s hogy épp ezért a törököknek elégtételt és kárpótlást kell adni.[1]) A szlavoniai kamarai főigazgatóság november végén már meg is kezdte a vizsgálatot a mitroviczi harminczados ellen.[2]) A vizsgálat szerint a Czernabarai harminczadot Vuk Isakovics kapitány évi 400 frton bérbe vette s kincstár nagy kárára ő szedi a 3 százalékot. A mitroviczi harminczados kimutatása szerint ott a jelzett évben a következő árúkat hozták Magyarországba: Ibrahim 9000 okka almát, 800 okka szilvát, Simo 157 tura (1256 frt árút) kordovánt Komáromba, Ahmet Zvornikból 50,000 okka almát, 300 okka aszalt szilvát és 200 okka diót, Mehmet ugyanonnét 8000 okka almát, Hatit ugyanonnét 13,000 okka almát, Ibrahim 9000 okka almát, Nicola 68 tura kordovánt (Győrre), Apostol 179 tura (1432 frt) kordovánt. Mindezt 1725. márczius havában vitték Mitroviczon át s az összes bevétel ezen árúk után csak 263 frt 91 kr. volt! Ápril hónapban Muja boszniai török 2 ball ekevasat és baltákat, Mehmet pedig Zvornikból 50,000 okka almát hozott.

Mivel a harminczadok károsodása másutt is ily nagy volt, Károly király 1725. ápril 12-én Bécsből rendeletet bocsátott ki a visszaélések megszüntetése ügyében. A török kereskedők — írja a király — kijátszák a rendeleteket s visszaélnek a nekik engedélyezett kereskedelmi jogokkal. Házról-házra járnak és árúikat kinálják; némelyek az örökös tartományokban vett czikkeket árulják s így nemcsak a kincstárnak, hanem a hazai kereskedőknek is óriási károkat okoznak. *A török kereskedők a békekötés szerint csak all in grosso kereskedhetnek és csakis saját árúikkal!* Ezért a vásárokon kívül való árulást és házalást elkobzás büntetése alatt megtiltjuk. Ezentúl a kivitelnél és a behozatalnál meg kell vizsgálni, vajjon csakugyan az útlevélben felsorolt árúkat viszik-e![3])

[1]) Ex consilio bellico 1724. nov. 8.

[2]) An die Sclav. Cameral-Oberdirection 1724. nov. (Ugyanott.)

[3]) „Relatum nobis fuit, mercatores Turcicos concessa eisdem mercandi facultate variis modis abuti, alias enim merces suas extra nundinas minutim vendere, plures easdem in domos venum portare et nonnullos esse, qui praesumant ipsas in provinciis haeriditoriis coemptas merces in iisdem distrahere et divendere, quod ut maxinum aerario nostro damnum affert, ita ut summum subditis nostris mercaturam exercentibus praejudiciium et detrimentum constat. etc. (Ugyanott.)

Károly királynak ezen rendeletét 1726. máj. 28-án újra kihirdették, mert mint a szegedi kamarai hivatalnokok jelentették, *a török alattvalók a kereskedés terén hihetetlen mértékben terjeszkednek!* Ugy látszik, hogy a rendeleteknek eredménye alig volt. Az 1726. év május 28-án már a magyar kanczellária is panaszokkal állt elő. A török alattvalók (görögök és örmények) — írja — nemcsak hogy a török árúkat kicsinyben árulják, hanem még az örökös tartományokból behozott árúkkal is a vásárokon kívül is kereskednek! A bajon segíteni kell![1])

A segítségre azonban hiába vártak a magyar kereskedők. Évről-évre mindig több és több görög, örmény és macedon kompániáknak adnak kiváltságokat és senki sem törődik a kiszorított és tönkretett magyar kereskedőkkel! A harminczadok bérlője *Neffzer Konrád Farkas* 1730. febr. 26-án is hiába sürgeti az udvari kamaránál az ügy orvoslását. A görögök kereskedése — írja — a hazaiakra nézve nagy sérelem. A kincstár is hallatlanul károsodik az ő kereskedésük révén. A török alattvalók, vagyis a görögök és örmények kizsákmányolják a passzarovitzi kereskedelmi szerződést és sok csalással meg visszaéléssel másokra nézve lehetetlenné teszik a versenyt![2])

Mivel az udvari kamara maga is osztogatta (jó pénzen) a görög kereskedőknek a kiváltságokat, természetes, hogy a Neffzer-féle panaszokat hallgatással mellőzte!

[1]) Közös pénz. levélt. A kamarai tisztviselők — írja a kanczellaria — addi nem akadályozzák őket, míg az udvari kamara el nem rendeli.

[2]) Ugyanott.